

УДК 340.12

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.10.37>**Іван Мотиль,**

канд. юрид. наук,

директор

Навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання

Національної академії внутрішніх справ

ВНУТРІШНІ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ В РЕФОРМУВАННІ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

У статті аналізуються процеси гуманізації, демократизації державної діяльності, а також соціально спрямованість внутрішніх функцій української держави в умовах поглиблення політичної і правової реформи. Розкриваються особливості та основні напрями становлення та розвитку внутрішніх функцій у процесі реформування правової системи України. Наголошено, що особливими рисами внутрішніх функцій демократичної, соціальної, правової держави є: функції держави – основні напрями її діяльності, без яких держава як демократична, соціальна, правова на цьому історичному етапі розвитку або ж протягом свого існування не зможе виконувати свої обов'язки; у функціях держави предметно виражається найбільш глибоке і стійке у діяльності держави – її сутність; функції держави розкривають безпосередній зв'язок між сутністю держави, її соціальним призначенням, завданнями, що реалізується через відповідні демократичні механізми; функції сучасної держави характеризують її класову, національну і загальнолюдську сутність; внутрішні функції демократичної, соціальної, правової держави спрямовані на розв'язання стратегічної мети держави шляхом реалізації соціально значущих завдань, а їх здійснення набуває практичної спрямованості; аналіз внутрішніх функцій дозволяє розкрити демократичний зміст, гуманістичну сутність та соціальну спрямованість діяльності Української держави як демократичної, соціальної, правової, виявити як позитивні тенденції, так і недоліки в роботі державних інституцій. Зроблено висновок, що схожість, аналогічність або збіг основних функцій багатьох сучасних держав свідчить про зближення їхньої соціальної сутності і про втілення нового політичного мислення у сучасні міжнародні відносини, про посилення взаємозалежності і взаємозв'язку всіх країн, про об'єктивно зумовлену поступову консолідацію зусиль більшості народів світу у розв'язанні надто серйозних глобальних проблем. Залежно від конкретно-історичних умов окремі елементи (підфункції) певної функції можуть набувати самостійного значення, ставати окремими функціями. Це можуть бути функція інформатизації, функція протидії наркотизації суспільства, а також інноваційна, наукова. Сьогодні актуалізується проблема становлення функцій держави у вирішенні глобальних проблем сучасності, які характеризують діяльність держави в екологічній, демографічній та в інших сучасних сферах державної діяльності.

Ключові слова: захист прав та свобод, забезпечення законності, правопорядок, державне регулювання.

Постановка проблеми. Поглиблення конституційної та політичної реформи, визначення оптимальних форм державного правління в Україні, усвідомлений європейський вибір нашої країни – характерні риси української дійсності, яка потребує перегляду окремих положень теорії функцій Української держави.

Сучасні трансформаційні процеси, що відбуваються у державно-правовому житті українського суспільства, мають значний вплив на розвиток функцій соціальної, правової держави, зокрема: а) розбудова соціальної, правової держави в Україні відбувається одночасно із становленням громадянського суспільства, яке суттєво впливає на розви-

ток функцій держави; б) якісні зміни у системі міжнародних відносин, що посилюють взаємозалежність держав при вирішенні спільних завдань планетарного масштабу; в) діяльність міжнародних організацій, що в умовах глобалізації перебирають на себе частину повноважень національної держави; г) становлення органів місцевого самоврядування, що беруть участь у вирішенні спільних із державою завдань. Вивчення зазначених чинників та умов сучасного правового розвитку, здатність їх наукового обґрунтування та прогнозування сприятимуть прискоренню реалізації політичної і правової реформи, піднесенню на якісно новий рівень діяльності органів державної влади [1, с. 11–12].

Мета статті – дослідити внутрішні функції демократичної, соціальної, правової держави.

Виклад основного матеріалу. Дослідження функцій демократичної, соціальної, правової держави дає можливість розкрити її демократичний потенціал і сприяє більш глибокому розумінню механізму взаємодії держави з іншими структурами суспільства у вирішенні найбільш важливих політичних, економічних, соціальних, культурних, ідеологічних, екологічних завдань. Розв'язання цих проблем значною мірою залежить від ефективності реалізації внутрішніх функцій Української держави, їх фінансового, організаційного і правового забезпечення, поглиблення політичної та правової реформи, впровадження демократії європейського зразка.

Значний внесок у дослідження теорії демократичної, правової держави зробили вітчизняні вчені – В. Д. Бабкін, О. В. Бермічева, Ю. М. Бисага, С. Д. Гусарев, А. М. Колодій, М. І. Козюбра, В. В. Копейчиков, В. О. Котюк, А. Ю. Олійник, В. В. Онопенко, В. Ф. Погорілко, П. М. Рабінович, В. М. Селіванов, О. Ф. Скакун, О. В. Скрипнюк, О. Д. Тихомиров, Ю. С. Шемшученко, І. В. Яковюк та ін.

Аналіз сучасної наукової літератури та відповідних монографічних праць радянських учених-юристів свідчить, з одного боку, про підвищення інтересу представників різних галузей наукового знання до проблематики функцій держави, з іншого - про плюралізм наукових позицій, методологічних підходів, про необхідність додаткового осмислення поняття внутрішніх функцій відповідно до реалій правової дійсності України.

Найбільш поширеним є підхід, відповідно до якого функції держави характеризуються як основний напрям її діяльності. Проте з метою уточнення поняття, адаптування до сфери здійснення внутрішньої політики та конкретно-історичних умов пропонується визначити внутрішні функції сучасної Української держави як основні напрями внутрішньої діяльності, зумовлені розв'язанням конкретних завдань щодо розвитку громадянського суспільства та спрямування на демократизацію суспільного життя, захист прав і свобод людини і громадянина, забезпечення принципів соціальної справедливості.

У визначенні функцій держави враховані нові сучасні реалії, які характеризуються поєднанням у змісті функцій демократичних змін, яким притаманні гуманна сутність, загальнолюдський зміст і соціальна спря-

мованість, інтеграція у світовий та європейський економічний, соціальний і правовий простір [2, с. 62].

Це визначення констатує такі особливі риси внутрішніх функцій демократичної, соціальної, правової держави:

– функції держави – основні напрями її діяльності, без яких держава як демократична, соціальна, правова на цьому історичному етапі розвитку або ж протягом свого існування не зможе виконувати свої обов'язки;

– у функціях держави предметно виражається найбільш глибоке і стійке у діяльності держави – її сутність;

– функції держави розкривають безпосередній зв'язок між сутністю держави, її соціальним призначенням, завданнями, що реалізується через відповідні демократичні механізми;

– функції сучасної держави характеризують її класову, національну і загальнолюдську сутність;

– внутрішні функції демократичної, соціальної, правової держави спрямовані на розв'язання стратегічної мети держави шляхом реалізації соціально значущих завдань, а їх здійснення набуває практичної спрямованості;

– аналіз внутрішніх функцій дозволяє розкрити демократичний зміст, гуманістичну сутність та соціальну спрямованість діяльності Української держави як демократичної, соціальної, правової, виявити як позитивні тенденції, так і недоліки в роботі державних інституцій [3, с. 119].

Особливий вплив на становлення нових і розвиток вже існуючих функцій держави мають:

– процес розбудови суспільства, що частково перебирає на себе повноваження держави, суттєво впливає на зміст функцій, форми і методи їх реалізації;

– вплив міжнародного середовища, що виявляється у посиленні взаємозалежності держав у розв'язанні загальнопланетарних проблем та розширенні їх багатостороннього і двостороннього співробітництва у різних сферах суспільного життя;

– зростаюча роль органів місцевого самоврядування у розв'язанні суспільних проблем;

– створення сприятливих політичних, економічних, соціальних, духовних й інших внутрішніх і зовнішніх умов;

– укріплення фінансових, організаційних, правових форм і методів реалізації функцій, удосконалення нормативно-правової бази діяльності держави;

– посилення гармонічного поєднання новизни, що впливає з демократичного

змісту сучасної держави, і наступництва окремих елементів від попередньої держави [4, с. 17].

У виборі методів апарат сучасної української діяльності має ґрунтуватися на принципах народовладдя, соціального партнерства, взаємної відповідальності держави й особи, для реалізації яких все більшого значення набувають методи заохочення, компромісу, договірний метод – найбільш сприятливі для розв'язання проблем в умовах демократичного суспільства, звуження сфери примусу та розширення сфери переконання.

Формами реалізації внутрішніх функцій демократичної, соціальної правової держави є різні способи діяльності державних органів: правотворчість, правозастосування, правоохоронна та ін.

Правові та організаційні форми діяльності сучасної Української держави характеризуються однаково важливим значенням у вирішенні завдань соціального розвитку країни. Найбільш поширеними правовими формами діяльності слід визнати правотворчу та правозастосовчу. Серед організаційних форм актуалізуються організаційно-економічна, політико-правова, договірна [1, с. 75].

В еволюції Української державності, її основних напрямів відбувається процес спадковості і водночас діє механізм оновлення функцій держави: сучасна держава зберігає те позитивне, що було накопичено в діяльності радянської держави на попередньому етапі розвитку суспільства у всіх сферах суспільного життя. На появу нових функцій Української держави впливають нові завдання, демократичні умови життєдіяльності українського суспільства.

Взаємозв'язок внутрішніх функцій і завдань, які вирішує держава, проявляється у тому, що:

- виникнення нових функцій і наповнення новим змістом старих залежить від складності завдань, які стають перед суспільством в його історичному розвитку, цілей, які вирішує певна держава;

- не лише нові завдання ведуть до появи нових функцій, але й самі ці функції поряд з їх реалізацією у нових умовах сприяють появі нових завдань;

- здійснюючи свої функції, держава тим самим вирішує завдання, поставлені перед нею з управління суспільними процесами, а її діяльність, як соціальної, правової, набуває гуманістичної сутності, практичного виміру, демократичного змісту, соціальної спрямованості [1, с. 21–22].

Сучасна Українська держава виконує менший за обсягом, але оновлений набір

функцій, зокрема: функцію захисту прав і свобод людини та громадянина; економічну функцію; соціальну функцію; функцію сприяння розвитку культури та виховання; функцію забезпечення законності та правопорядку; екологічну функцію. Ці функції дають змогу розкрити демократичний зміст, гуманістичну сутність та соціальну спрямованість діяльності Української держави як соціальної, правової.

Взаємозв'язок функцій, завдань і форм їх реалізації проявляється у тому, що:

- виникнення нових функцій і наповнення новим змістом старих залежить від складності завдань, які стають перед суспільством в його історичному розвитку, цілей, які вирішує певна держава;

- не лише нові завдання ведуть до появи нових функцій, але й самі ці функції поряд з їх реалізацією у нових умовах сприяють появі нових завдань;

- здійснюючи свої функції держава тим самим вирішує завдання, поставлені перед нею з управління суспільними процесами, а її діяльність, як соціальної, правової набуває гуманістичної сутності, практичного виміру, демократичного змісту, соціальної спрямованості;

- функції сучасної держави характеризують її класову, національну і загальнолюдську сутність;

- в процесі реалізації функцій держави правові і неправові форми реалізації взаємопов'язані і переходять одна в одну: по-перше неправові форми передують реалізації правових форм, а неправові форми забезпечують реалізацію правових форм [5, с. 30].

Функція захисту прав і свобод людини і громадянина Української держави є мірою свободи та визначає розвиток демократії і законодавства держави та суспільства. В умовах розбудови громадянського суспільства функція захисту прав та свобод людини і громадянина є однією із провідних функцій демократичної, правової держави, наявність якої визначає стратегічний напрям діяльності сучасної Української держави і створює передумови для подальшого розвитку України в напрямі інтеграції до світового та європейського політичного і правового простору. У зв'язку з цим забезпечення діалектичної єдності та гармонії у взаємодії між системою проголошених прав і свобод та системою їх гарантування, у якій виникла значна низка проблем, потребує створення адекватного фінансового, організаційного, правового забезпечення, цілісної, внутрішньо узгодженої системи права, що відповідає сучасним суспільним

потребам; відповідної юридичної техніки і процедури [6, с. 40].

Сприяючи розвитку ринкових відносин, соціальна, правова держава реалізує свою економічну функцію шляхом створення економічних програм, прийняття соціально спрямованого бюджету, впливу на процеси ціноутворення, ліквідації монополії у галузі виробництва і торгівлі, зваженого економічно ефективного та соціально справедливого оподаткування, справедливого перерозподілу доходів населення тощо.

Світовий досвід показує, наскільки важливо в ринкових умовах визначити баланс у сфері економічної діяльності держави між ринковою свободою і державним регулюванням економіки. Розвиток ринкової економіки не має призводити до посилення її державного регулювання: саморегулювання економічної діяльності має відбуватись одночасно із новими методами державного регулювання, використовуючи такі гнучкі методи, як запровадження виважених податків; збалансований, науково обґрунтований, соціально спрямований бюджет; створення обґрунтованих економічно прорахованих соціальних програм, що відбивають юридичні стандарти нової моделі економіки.

Зміст соціальної функції соціальної, правової держави розкривається через діяльність держави, спрямовану на:

а) усунення або пом'якшення можливого соціального напруження в суспільстві, вирівнювання соціального положення людей, розвиток всіх галузей соціальної сфери;

б) забезпечення державних стандартів та соціальних гарантій, гідного рівня життя кожному громадянину, незалежно від місця його проживання, шляхом створення соціальних програм, раціонального оподаткування та організаційно-розподільчих механізмів;

в) подолання прірви у соціальному становищі людей, коли спостерігаються, з одного боку, надприбутки, а з іншого – масова бідність, безробіття, свавілля чиновників [7, с. 45–46].

Для захисту соціальних прав людини і громадянина потрібно:

– соціальним програмам держави надавати законодавчу форму, чітко пов'язувати їх із реальними бюджетними асигнуваннями, системою оподаткування згідно з принципами соціальної справедливості;

– соціальна політика держави має бути орієнтована не тільки на підтримання наявного рівня соціальних гарантій і створення механізмів соціального захисту окремих найбільше уразливих соціальних груп, а й на розв'язання довгострокових завдань

стосовно кардинальної зміни основ системи соціального захисту, підвищення його ефективності.

Однією з основних внутрішніх функцій сучасної Української держави, як соціальної, правової, є функція сприяння розвитку культури та виховання. Цей напрям у діяльності держави зумовлений природним правом і спрямований на правове забезпечення культурних прав людини, виховання громадян на демократичних принципах – справедливості, свободи, гласності, плюралізму, відкритості, поваги до прав людини і загальнолюдських цінностей.

З аналізу функції сприяння розвитку культури та виховання соціальної, правової держави в ринкових умовах видно, що демократизація українського суспільства, поглиблення політичної і правової реформ в Україні потребують створення більш досконалої концепції формування правової культури в Україні та прийняття Державної програми формування правової культури громадян, а також прийняття нової Державної програми розвитку юридичної науки і освіти [8, с. 82].

В умовах демократизації українського суспільства, вибору європейського шляху розвитку нашої країни існує гостра потреба у переосмисленні функції законності та правопорядку Української держави.

Нові політико-правові реалії зумовлюють необхідність нових підходів до реформування системи правоохоронних органів, створення нової концепції правоохоронної діяльності, визначення місця Національної поліції України у системі функції законності та правопорядку, переосмислення в ній її ролі.

У реформуванні правоохоронної системи, зокрема нової поліції, потрібно не допустити:

– політизації та комерціалізації правоохоронних органів;

– мілітаризації організаційно-структурної моделі поліції, що обмежує індивідуальну ініціативу, призводить до зниження самостійності та особистої відповідальності окремого працівника за доручену справу;

– посилення каральних методів і применшення ролі переконання, виховання;

– відсутності прозорості в роботі з персоналом;

– превалювання адміністративно-командних методів управління і нехтування економічними та соціально-психологічними методами;

– відсутності дійового державного, політичного та публічного контролю, а також контролю з боку трудових колективів за діяльністю керівної ланки системи МВС

України. Реформа правоохоронних органів передбачає широку участь громадськості, незалежних експертів і допомогу міжнародних фахівців, що сприятиме поступовій демілітаризації поліції і наближенню її до цивільного відомства надання послуг. Але потрібна позитивна програма, яка передбачає удосконалення нормативно-правової бази, покращання організаційної структури, укріплення законності в діяльності усіх підрозділів поліції, підвищення їхньої матеріально-технічної бази, покращання функції прогнозування, профілактики. Ключовою умовою успішного проведення реформи правоохоронних органів є відповідне гарантоване фінансування програми реформ. Уся правотворча діяльність поліції має оцінюватись як із погляду основних принципів правотворчості (демократизму, законності, гуманізму), так і з позиції її впливу на громадян [9, с. 100].

Висновки.

Схожість, аналогічність або збіг основних функцій багатьох існуючих сьогодні держав свідчить про зближення їхньої соціальної сутності і про втілення нового політичного мислення у сучасні міжнародні відносини, про посилення взаємозалежності і взаємозв'язку всіх країн, про об'єктивно зумовлену поступову консолідацію зусиль більшості народів світу у розв'язанні надто серйозних глобальних проблем. Отже, людство здійснює крок за кроком поворот до цивілізації нового типу.

Ми прогнозуємо появу нових, стратегічних напрямів діяльності Української держави. Залежно від конкретно-історичних умов окремі елементи (підфункції) певної функції можуть набувати самостійного значення, ставати окремими функціями. Це можуть бути функція інформатизації,

функція протидії наркотизації суспільства, а також інноваційна, наукова. Сьогодні актуалізується проблема становлення функцій держави у вирішенні глобальних проблем сучасності, які характеризують діяльність держави в екологічній, демографічній та в інших сучасних сферах державної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Мотиль І. І. Основні внутрішні функції української держави : монографія. Київ : ТОВ «ВБ» Аванпост-Прим», 2008. 183 с.
2. Теорія держави і права : підручник / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смодинський, І. В. Бенедик, І. О. Билія-Сабадаш; ред.: О. В. Петришин; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Харків : Право, 2014. 366 с.
3. Скакун О. Ф. Теория государства и права : учебник. Харків : Консум; Ун-т внутр. дел, 2008. 856 с.
4. Бандура О. О. Основні цінності права як системи. *Право України*. 2008. № 5. С. 14–20.
5. Вартович А. М. Проблеми та перспективи побудови правової держави в Україні. *Право України*. 2014. № 1. С. 29–35.
6. Пильгун Н. В. Проблеми реалізації та захисту прав і свобод людини і громадянина в контексті функціонування принципу верховенства права в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2014. Вип. 26. С. 40–43.
7. Гусарев С. Д. Соціальна сфера – основний критерій у класифікаціях юридичної діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 9. С. 45–48.
8. Копієвська О. Р. Правове регулювання відносин у сфері культури. *Право України*. 2010. № 8. С. 82–84.
9. Ігнатів О. М. Щодо критеріїв оцінки ефективності діяльності органів внутрішніх справ. *Право України*. 2012. № 2. С. 97–101.

Ivan Motyl. Internal functions in the process of reforming the legal system of Ukraine

The article analyzes the process of humanization, democratization of public activity and social orientation of the internal functions of the Ukrainian state in a deepening political and legal reform. Features of the main directions and the formation and development of internal functions in the process of reforming the legal system of Ukraine. It is emphasized that the special features of the internal functions of a democratic, social, legal state are: the functions of the state – the main directions of its activities, without which the state as a democratic, social, legal at this historical stage of development or during its existence will not be able to perform its duties; in the functions of the state the most profound and stable in the activity of the state is expressed objectively – its essence; the functions of the state reveal a direct connection between the essence of the state, its social purpose, tasks, which is realized through appropriate democratic mechanisms; the functions of the modern state characterize its class, national and universal essence; internal functions of a democratic, social, legal state are aimed at solving the strategic goal of the state through the implementation of socially significant tasks, and their activities acquire a practical focus; analysis of internal functions allows to reveal the democratic content, humanistic essence and social orientation of the Ukrainian state as a democratic, social, legal, to identify both positive trends and shortcomings in the work of state institutions. It is concluded that the similarity, similarity or coincidence of the main functions of many existing states indicates the convergence of their social essence and the implementation of new political thinking in modern international relations, the strengthening

of interdependence and interconnectedness of all countries, objectively conditioned gradual consolidation most peoples of the world in solving too serious global problems. Depending on the specific historical conditions, individual elements (subfunctions) of a particular function may acquire an independent meaning, become separate functions. These can be the function of informatization, the function of counteracting the narcotization of society, as well as innovative, scientific. Today the problem of formation of functions of the state in the decision of global problems of the present which characterize activity of the state in ecological, demographic and in other modern spheres of the state activity is actualized.

Key words: protection of rights and freedoms, the rule of law, law and order, state regulation.

